

فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال هشتم، شماره دوم (پیاپی ۲۸)، تابستان ۱۳۹۸

شاپای چاپی ۲۳۲۲-۲۱۳۱ شاپای الکترونیکی ۴۷۶X-۲۵۸۸

<http://serd.khu.ac.ir>

صفحات ۷۳-۹۴

راهبردهای مشارکت روستاییان در بازارچه‌های مرزی

مورد: شهرستان سردشت^۱

خالد علی‌پور؛ دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

حسین کریم‌زاده؛ استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

محمد ظاهری*؛ دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۰۱/۲۰

دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۵/۲۸

چکیده

روستاهای مرزی عمدتاً به دلیل دوری از مرکز و وجود برخی ناامنی‌های احتمالی و انزوای جغرافیایی، با مشکلات متعدد اقتصادی و اجتماعی مواجه هستند. بازارچه‌های مرزی به عنوان یکی از اهرم‌های مهم توسعه پایدار در نواحی مرزی به شمار می‌روند و می‌توانند تأثیرات متعددی بر روستاهای پیرامون خود داشته باشد. لازمه بهره‌گیری از فرصت‌های مرتبط با بازارچه‌های مرزی، تقویت عناصر مشارکت روستایی جهت پیوند و ارتباط با بازارچه‌های مرزی و توسعه برنامه‌ریزی مشارکتی و ارائه راهبردهای مطلوب است. در این پژوهش به تبیین روابط و پیوندهای بین بازارچه‌های مرزی و روستاهای پیرامون با تأکید بر برنامه‌ریزی مشارکتی و ارائه راهبردهای مطلوب در جهت توسعه آتی این پیوند در شهرستان سردشت پرداخته شده است. روش گردآوری داده‌ها و اطلاعات، با استفاده از پیمایش و مطالعات میدانی و استفاده از ابزار پرسشنامه بوده است. برای تحقق این هدف، ۳۳۵ نفر از مردم روستاهای مورد مطالعه (سرپرستان خانوار) بصورت تصادفی و ۲۵ نفر کارشناس که شامل پژوهشگران و محققان، مدیران و مسئولان بازارچه‌های مرزی و مدیران روستایی (شورا، دهیار) بودند، انتخاب شدند. در نهایت تجزیه و تحلیل داده‌ها به صورت توصیفی - تحلیلی و تبیینی از طریق تحلیل SWOT اقدام به ارائه نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها، تهدیدها و راهبردهای مؤثر در این زمینه شد. نتایج نشان می‌دهد نقاط قوت بسیار کمتر از نقاط ضعف بوده است و میزان تأثیرات بازارچه‌های مرزی بر ابعاد توسعه روستایی، عوامل جلب مشارکت مردمی نیز نسبی و محدود و چندان برجسته نبوده است. بررسی عوامل درونی و بیرونی راهبردها نیز نشان می‌دهد که سهم تأثیرات عوامل بیرونی با وزن نهایی ۳/۲۹۶ بیشتر از عوامل درونی با وزن نهایی ۳/۲۳۰ است. بر این اساس با توجه به وضعیت موجود، راهبردهای مشارکت روستاییان در بازارچه‌های مرزی شهرستان سردشت ارائه گردیده و با استفاده از ماتریس کمی برنامه‌ریزی راهبردی (QSPM) اولویت راهبردها مشخص شده است.

واژگان کلیدی: برنامه ریزی مشارکتی، راهبردها، بازارچه‌های مرزی، شهرستان سردشت.

^۱ این مقاله از رساله دکتری با عنوان «برنامه‌ریزی مشارکتی توسعه روستاهای سردشت با تأکید بر بازارچه‌های مرزی»، دانشکده برنامه‌ریزی و علوم محیطی دانشگاه تبریز، رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی استخراج شده است.

* m_zaheri@tabrizu.ac.ir

(۱) مقدمه

با توجه به ویژگی‌های فضاهای روستایی، جایگاه و نقش آن‌ها در توسعه ملی یکی از دغدغه‌های اصلی برنامه‌ریزان توسعه در عصر حاضر رفع محرومیت و توزیع امکانات و فرصت‌ها در این نواحی است (طیب نیا و منوچهری، ۱۳۹۵: ۱۴۹). توسعه روستایی به معنای ارتقای سطح رفاه و معیشت روستاییان، همواره دغدغه اندیشمندان و سیاست‌گذاران توسعه بوده و هست. در این رابطه تاکنون رهیافت‌های بسیاری از طرف اندیشمندان به منظور افزایش سطح زندگی و رفاه روستاییان مطرح گردیده است (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۷). برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری برای حصول اطمینان از انعطاف‌پذیری، مستلزم ادغام سه ستون اجتماعی، زیست‌محیطی و اقتصادی است (Robinson, 2004 & Ginson, 2006).

هدف کلی توسعه نیز رشد و تعالی همه جانبه انسانی است. از اینرو در فرآیند برنامه‌ریزی برای دستیابی به توسعه و قرار گرفتن در مسیر آن، شناخت و درک شرایط و مقتضیات جوامع روستایی و نیازهای آنان در ابعاد مادی و معنوی از جمله اقدامات ضروری است و این شناخت بدون مشارکت مردم در همه ابعاد برنامه‌ریزی توسعه روستایی بصورت کامل و جامع میسر نخواهد بود (قدیری معصومی و ریاحی، ۱۳۸۳: ۹).

مشارکت مردم در روند توسعه نزد صاحب‌نظران از چنان اعتباری برخوردار است که بعضاً توسعه را معادل مشارکت می‌دانند (طالب، ۱۳۹۱: ۴). از این رو، دستیابی به توسعه همه جانبه روستایی، بدون اتخاذ روش‌هایی که در آن به مشارکت مردمی به عنوان زیربنا نگریسته شود، میسر نمی‌باشد (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۸: ۸۱). رشد و توسعه روستایی، ارتباطی تنگاتنگ با مشارکت روستاییان دارد؛ چرا که مشارکت در واقع کارآیی برنامه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کیفیت تصمیم‌گیری برای مناطق روستایی را افزایش می‌دهد. ضعف مشارکت مردمی در جامعه روستایی، از پویایی روستاها می‌کاهد و رشد و شکوفایی روستاها را با دشواری مواجه می‌سازد (اسدی و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۱).

مشارکت مردمی از آن جهت اهمیت دارد که به آن به منزله راهبردی جدید در توسعه نگریسته می‌شود و امید بر آن است که با بکارگیری مؤثر مشارکت مردمی، توسعه متعادل و پایدار حاصل آید. حضور افراد در فعالیت‌ها و تصمیم‌گیری‌های اجتماعی در بلندمدت موجب تعمیق روابط بین اعضای جامعه، افزایش احساس یگانگی، تسامح و تساهل گردیده و در نتیجه به توسعه نهادهای مدنی و دموکراتیک خواهد انجامید. از سویی میزان این مشارکت‌ها بیانگر سطح توسعه‌یافتگی جامعه به حساب می‌آید (حسن‌پور و قندی، ۱۳۹۱: ۸۰). مشارکت مردم در طرح‌های توسعه روستایی یکی از کم هزینه‌ترین و مطلوب‌ترین راهبرد توسعه روستایی است. مشارکت فعال مردم در تمامی مراحل برنامه‌ریزی، فعالیت‌ها و تصمیم‌گیری در امور روستا به عنوان عاملی تأثیرگذار در روند توسعه، که نقش مهمی در افزایش رفاه جوامع روستایی ایفا می‌کند ضروری است (گودرزی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱). از جمله

مناطقى که باید سطح توسعه یافتگی در آنها توسعه یابد، مناطق مرزى است. این مناطق به دلیل تماس با محیط‌های گوناگون داخلی و خارجی از ویژگی‌های خاصی برخوردارند (احمدی‌پور و همکاران، ۱۳۸۷: ۲). ناامنى، قاچاق کالا، مشکلات اقتصادى و نقش مؤثر مرزنشینان در کنترل بحران‌های مرزى از مهم‌ترین دلایل اهمیت مناطق مرزى است. برای تحقق توسعه پایدار ضرورت دارد تا مناطق مرزى، دورافتاده و محروم در سطح ملی از نظر برنامه‌های توسعه‌ای به حقوق توسعه یافتگی خویش دست یابند (طالب و عنبرى، ۱۳۸۵: ۲۶۶).

بالا بردن ظرفیت اقتصادى مناطق مرزى می‌تواند نقش‌آفرینی خاصى را در پیشرفت مناطق مرزى، بهبود استانداردهای مردم، کاهش فقر، توزیع مناسب درآمد، ایجاد روابط صلح آمیز، بالا بردن امنیت ملی با توزیع متقارن جمعیت و تسريع همکارى بیشتر بین نواحى مرزى داشته باشد. ایران بنا به وسعت زیاد و داشتن شرایط خاص ژئوپلیتیکی که بعد از روسیه بیشترین همسایه را در کشورهای جهان دارد (۱۵ کشور همسایه) می‌تواند با استفاده از الگوی مناسب مبادلات مرزى (بازارچه مرزى)، گام بلندی را برای افزایش سطح توسعه‌یافتگی به ویژه توسعه روستایی مناطق مرزى خود بردارد احداث بازارچه مرزى به عنوان یکی از راه‌حل‌های مشکلات مناطق مرزى، از اواسط دهه ۱۳۶۰ در برنامه‌ریزى کشور جای گرفت (صادقى و ربیعی، ۱۳۹۴: ۵۸).

بنابراین، در راستای شناخت جایگاه توسعه‌ای روستاهای مرزى شهرستان سردشت به عنوان یکی از مناطق محروم کشور، برنامه‌ریزى و هدایت پتانسیل‌ها و امکانات لازم برای مشارکت و سرمایه‌گذاری به منظور محرومیت‌زدایی و کاهش نابرابری‌ها لازم و ضرورى است. در نهایت می‌توان گفت که در روستاهای شهرستان، علیرغم وجود مشکلات و موانع بسیار زیاد بر سر راه مشارکت و به کارگیری آن در توسعه روستایی، وجود میل ذاتی روستاییان به امور مشارکتی و حضور گسترده‌ی آنان در بسیاری از برنامه‌های توسعه‌ای، می‌تواند راهگشا باشد و لزوم برنامه‌ریزى برای این امر مهم را ضرورى می‌نماید. بنابراین هدف اصلی این پژوهش ارائه راهبردهای برنامه‌ریزى مشارکت روستایی در بازارچه‌های مرزى است و در این راه، اهداف جزئی شامل شناسایی فرایندهای تأثیرگذار بر برنامه‌ریزى مشارکتی، بررسی روابط بین روستاها با بازارچه‌های مرزى، شناسایی عوامل درونی و بیرونی مد نظر بوده و در پی پاسخگویی به پرسش زیر می‌باشد: ۱- مهم‌ترین راهبردهای مشارکت روستایی در بازارچه‌های مرزى شهرستان سردشت کدام است؟

۲) مبانی نظری

در ادبیات توسعه و بویژه توسعه پایدار روستایی، مفهوم مشارکت^۱ نقش محوری یافته است. شناخت عوامل مؤثر بر افزایش و یا کاهش انگیزه و تمایل به مشارکت نزد روستاییان زمینه‌ساز برداشتن گام‌های

^۱Participation

دقیق و شفاف در راستای بسترسازی برای مشارکت مردم در برنامه‌های عمرانی و همراه ساختن یکباره برنامه‌ریزی، اجرا، نگهداری و ارزشیابی در فرایند برنامه‌ریزی توسعه پایدار روستایی می‌گردد (حسن‌پور و قندی، ۱۳۹۳: ۸۰). رید مشارکت را فرایندی می‌داند که از طریق آن افراد، گروه‌ها و سازمان‌ها نقش فعالی را در اتخاذ و اجرای تصمیماتی ایفا می‌کنند که به طور مستقیم بر روی آن‌ها تأثیرگذار است (Reed, 2008: 2418). مشارکت عبارتست از مداخله داوطلبانه مردم در تغییرات تعیین شده توسط خودشان و یکی از اجزاء مهم سرمایه اجتماعی، به عنوان یک پیشنهاد جهت بهبود رفاه مادی و معنوی جامعه ارائه شده است (Hyypya and Maki, 2004). به طور کلی، مشارکت به اشتراک‌گذاری اجتماعی از فرد و شرکت در فعالیت‌های مختلف اجتماعی مانند (مذهبی، سرگرمی، اقتصادی، سیاسی و غیره) تعریف شده است (Lee et al, 2008: 1043) باستن چهار برداشت متفاوت از مفهوم مشارکت دارد: ۱) مشارکت در معنای ساده، به کارگیری نیروی انسانی است؛ ۲) مشارکت اغلب به عنوان تلاش برای ترفیع خوداتکایی تفسیر می‌شود؛ ۳) رهیافت مشارکتی اغلب تکنیک و فن برای خلق روستای ایده آل است؛ و ۴) مشارکت به عنوان روش مدیریت پروژه بازتاب می‌شود (Mustapha, 2010: 34).

«دانیل لرنر» در مطالعات خود در شش کشور خاورمیانه (مصر، لبنان، سوریه، اردن، ترکیه و ایران) به ارتباط مشارکت با متغیرهای اجتماعی و معیشتی محل سکونت، میزان تحصیلات، جایگاه اجتماعی و اقتصادی، سن، مذهب و میزان استفاده از رسانه‌ها پی برد (قاسمی، ۱۳۸۴: ۸۲). مردم در چارچوب جوامع و سکونتگاه‌های شهری و روستایی، منابع به مفهوم منابع انسانی، طبیعی، سرزمینی و مشارکت، اساس توسعه پایدار انسانی را تشکیل می‌دهند. مشارکت عنصر کلیدی در فرآیند توسعه پایدار تلقی و از آن با عنوان حلقه گمشده فرآیند توسعه یاد می‌شود (جمعه پور، ۱۳۸۹: ۸). توسعه روستایی وابسته به مسائل گوناگون اقتصادی و اجتماعی، سیاست‌ها و خط‌مشی‌های اتخاذ شده و همکاری و مشارکت گروه‌های مختلف روستایی است (Terluin, 2003: 328). عوامل متعددی باعث شدند تا ضرورت توسعه پایدار روستایی به طور اجتناب ناپذیری محسوس باشد. کشورهای درحال توسعه برای رسیدن به توسعه لازم است که به دنبال حضور جدی‌تر در تجارت جهانی باشند. از جمله روش‌های حضور در تجارت جهانی گسترش مبادلات منطقه‌ای بین کشورها است. ایجاد بازارچه‌های مرزی از راهکارهای مؤثر در گسترش مبادلات بین منطقه‌ای است (حافظ نیا، ۱۳۸۱: ۱۲).

نظریه موقعیت سنتی، نزدیک‌ترین مدل به مسأله پژوهش حاضر است. این نظریه بیان می‌کند که در مناطق مرزی، نحوه تأسیس بازارچه‌های مرزی باید به گونه‌ای باشد که دسترسی و مشارکت مردم مرزنشین به این بازارچه‌ها به طور یکسان باشد. همچنین سود حاصل از این بازارچه‌ها برای مردم مرزنشین به ویژه مردم نواحی روستایی، به صورت برابر باشد (بدری و همکاران، ۱۳۹۶: ۶). برنامه‌ریزی راهبردی گونه‌ای از برنامه‌ریزی است که در آن، هدف عبارت از، تعریف و تدوین راهبردهاست. از آنجا که

راهبرد می‌تواند عمری کوتاه یا بلند داشته باشد، برنامه‌ریزی راهبردی نیز می‌تواند برنامه‌ریزی بلندمدت یا کوتاه مدت باشد، اما با آن متفاوت است (زیاری، ۱۳۸۳: ۲۳۳). در واقع، در برنامه‌ریزی راهبردی، هدف نهایی توسعه نتایج راهبردها در سازگاری مناسب با عوامل داخلی و خارجی است.

بررسی اسناد و پایگاه‌های علمی مرتبط با راهبردهای توسعه مشارکت روستایی بخشی از حوزه‌های تحقیقاتی را در بر گرفته است که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود: شریعتی و مهاجر (۱۳۸۵)، راهبردهای جدید در برنامه‌ریزی مشارکتی با تأکید بر نهادهای اجتماعی را با تحلیل SWOT بررسی کردند و به نقش مشارکت در عملکرد نهادهای اجتماعی در شهر و روستا اشاره کرده‌اند. محمدی صالح و همکاران (۱۳۹۲)، به موضوع «تجارت مرزی و حوزه نفوذ بازارچه مرزی در تثبیت جمعیت روستایی، مورد مطالعه: شهرستان سردشت» پرداخته است. داده‌های مورد نیاز از دو طریق عینی تکمیل پرسشنامه، مصاحبه و مطالعه کتابخانه‌ای جمع‌آوری گردید. نتایج پژوهش نشان داد که در محدوده مورد مطالعه، مبادلات مرزی می‌تواند منجر به ماندگاری جمعیت شود و می‌توان با ساماندهی اینگونه مبادلات در مناطق مرزی توسعه سکونتگاه‌های روستایی را انتظار داشت.

قرنی آرانی (۱۳۹۳)، به پژوهشی در ارتباط با «برنامه‌ریزی مشارکتی در کاهش فقر روستایی در روستای لزور» پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که پروژه‌های غیرمشارکتی، که از اهداف اصلی کاهش فقر هستند، به دور هستند و عمدتاً از طریق برنامه‌ریزی بالا به پایین مدیریت می‌شوند. طیب نیا و منوچهری (۱۳۹۵)، در پژوهشی «نقش بازارچه‌های مرزی در توسعه اجتماعی و اقتصادی نواحی روستایی، بخش خاو و میرآباد شهرستان مریوان» را بررسی کردند. به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات نیز از آزمون ویلکاکسیون، ضرایب همبستگی کندال و اسپیرمن استفاده شده است. نتایج تحقیق از دید مسئولین حاکی از این است که بازارچه توانسته است تاثیرگذاری مطلوبی بر افزایش امنیت، کاهش قاچاق و درآمدهای آن و امنیت شغلی روستاییان داشته باشد. از منظر روستاییان نیز بازارچه مرزی توانسته است به دنبال مهار قاچاق کالا، به عنوان شغل دوم و مکمل فعالیت‌های کشاورزی ایفای نقش نماید.

استنلی (۲۰۱۲)، در مقاله‌ای تحت عنوان «مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی غیر کشاورزی روستا» می‌گوید بسیاری از کشورهای در حال توسعه با افزایش ناتوانی بخش کشاورزی مواجه هستند. بنابراین برای حمایت از معیشت روستایی، مشارکت در فعالیت‌های غیر کشاورزی ضروری است و تأکید می‌کند که هرگونه مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی با هدف بهبود معیشت روستایی را باید هدف قرار داد (Stanley, 2012: 240). پتراکوس و اکونوموس (۲۰۰۷)، در پژوهشی با موضوع «اقتصاد مناطق مرکزی و پیرامونی روستایی»، اقتصاد مناطق مرکزی و پیرامونی را در ارتباط باهم در یک کشور از طریق تحلیل‌های آماری مورد بررسی قرار داده و به ایجاد تعادل در این دو اقتصاد تأکید کرده است.

نایبور و استیلر (۲۰۰۸)، در مقاله‌ای با موضوع «اثرات همگرایی در نواحی مرزی با استفاده از تئوری‌های اقتصادی و مشاهدات تجربی» به بررسی اثرات اقتصادی تجارت در نواحی مرزی پرداخته‌اند و معتقدند که اثرات همگرایی کشورها در مناطق مرزی متمرکز شده و بدون توجه به تئوری‌های اقتصادی موجود نمی‌توان تحلیل‌های فضایی مناسبی را درباره این اثرات همگرایی انجام داد. در واقع با توجه به پیشینه پژوهش با پژوهش‌های صورت گرفته می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

مشخص شد که عمده مطالعات صورت گرفته در این موضوع مربوط به مشارکت روستاییان به صورت جداگانه با بازارچه‌های مرزی بوده است. در واقع عمده مطالعات چه در قالب پایان‌نامه، و چه کتاب و مقاله، بیشتر در ارتباط با تأثیرات و نقش اقتصاد مرزی و بازارچه‌های مرزی در اقتصاد روستاها و بعضاً دیگر بخش‌های کالبدی - فیزیکی و اجتماعی - فرهنگی روستاها است.

در برخی پژوهش‌ها نه به نقش اقتصاد بازارچه‌های مرزی، بلکه به مسئله اقتصاد مرزی به صورت کلی از نوع فعالیت‌های کوچک، گمرک و خرید و فروش و بعضاً اثرات قاچاق‌ها مطالعه شده است.

در هیچ یک از مطالعات صورت گرفته اقدام به الگوسازی در ارتباط با اثرات و پیوند بازارچه‌های مرزی با اقتصاد روستاها نشده است. ارائه الگوی توسعه می‌تواند در تدوین چشم‌انداز روستایی و برنامه‌ریزی مدیریتی این مناطق و بازارچه‌های مرزی بسیار مفیده و خلأ مطالعات قبلی است که در این پژوهش در راستای این هدف، گام برداشته خواهد شد.

۳) روش تحقیق

روش این پژوهش به صورت توصیفی - تحلیلی و از نظر هدف، کاربردی محسوب می‌شود. قلمرو موضوعی پژوهش، راهبردهای توسعه برنامه‌ریزی مشارکتی روستاهای مرزی با تأکید بر بازارچه‌های مرزی در شهرستان سردشت بوده که از طریق شناسایی پارامترها و عوامل تأثیرگذار، اقدام به برنامه‌ریزی شده است. جامعه آماری این پژوهش به دلیل روستاهای زیاد و کم جمعیت، ۲۰ روستای بالای ۶۰ خانوار در فاصله ۱۵ کیلومتری از مرز عراق به صورت تصادفی انتخاب شدند. جامعه آماری در این بخش، کلیه افراد جامعه روستایی هستند که به صورت فعال در بازارچه‌های مرزی به صورت مستقیم یا غیرمستقیم فعالیت دارند. با توجه به تعداد ۳۰۳۳ خانوار روستاهایی که در محدوده ۱۵ کیلومتری مرز قرار دارند، با در نظر گرفتن مقدار T برابر با ۱/۹۶ و مقدار خطای ۰/۰۵، تعداد نمونه، ۳۳۵ نفر (سرپرستان خانوار) خواهد بود. در بخش تعیین راهبردهای برنامه‌ریزی مشارکتی و اولویت‌بندی آن‌ها، جامعه آماری شامل کارشناسانی است که در ارتباط با مشارکت روستایی و ارتباطات روستاها با بازارچه‌های مرزی در شهرستان سردشت دارای آگاهی و اطلاعات بوده و در قالب مدیران روستایی (شورای اسلامی، دهیار)، مدیران و مسئولان بازارچه‌های مرزی و نهادهای مرتبط با روستا و یا افراد محقق و پژوهشگر در این محدوده، اقدام به

مشارکت و پژوهش یا فعالیت مستقیم در این زمینه داشتند. نمونه این بخش تعداد افراد کارشناس و صاحب‌نظر در این ارتباط، به هیچ وجه دقیق و مشخص نیست، بنابراین با توجه به استاندارد پرسشنامه‌های کارشناسی، تعداد ۲۵ کارشناس برای این امر انتخاب شد. در نهایت برای تعیین راهبردهای برنامه‌ریزی مشارکتی روستایی در بازارچه‌های مرزی و همچنین برای تجزیه و تحلیل داده‌ها که بناست در نهایت به مجموعه‌ای از راهبردها منتهی شود، از تحلیل SWOT استفاده شده است و اولویت‌بندی راهبردهای آن از طریق ماتریس QSPM صورت گرفته است.

نقاط ضعف W	نقاط قوت S	ماتریس SWOT
استراتژیهای WO	استراتژیهای SO	فرصتها O
استراتژیهای WT	استراتژیهای ST	تهدیدها T

شکل (۱) مدل مفهومی تدوین راهبردها

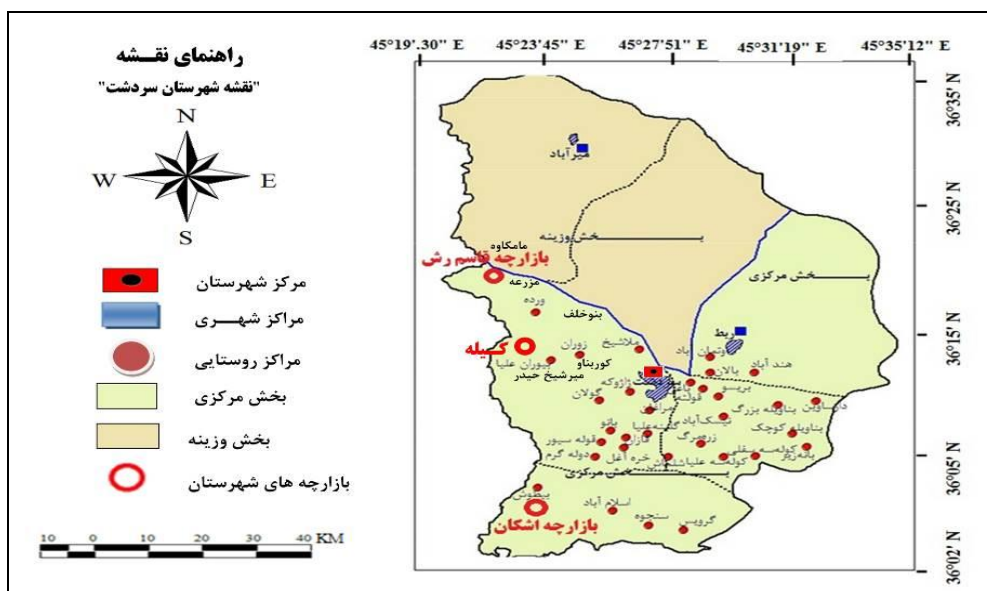
ماخذ: مافی و سقایی، ۱۳۸۶: ۳۴.

شهرستان سردشت دارای موقعیت ۴۵ درجه و ۳۲ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ و ۳۶ درجه و ۹ دقیقه و ۱۵ ثانیه شمالی از عرض جغرافیایی می‌باشد. این شهرستان با وسعتی بالغ بر ۱۴۱۱ کیلومتر در جنوب غربی استان آذربایجان غربی واقع شده است. ارتفاع شهرستان سردشت از سطح دریا ۱۷۸۹ متر است و ۹۶ کیلومتر با کشور عراق مرز مشترک دارد. شهرستان سردشت دارای دو بخش مرکزی و وزینه است. شهرستان سردشت دارای سه بازارچه قاسم رش، اشکان و کیله است. بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵ این شهرستان دارای ۱۱۸۸۴۹ نفر جمعیت می‌باشد. در طول فرایند تحقیق با استفاده از شاخص‌های انسانی، روستاهای منتخب در محدوده ۱۵ کیلومتری و بالای ۶۰ خانوار به صورت تصادفی مشخص شده است. در نهایت ۲۰ روستا با مشخصات زیر انتخاب شدند.

جدول (۱) مشخصات روستاهای مورد مطالعه در شهرستان سردشت

ردیف	روستاهای مورد مطالعه	سال ۱۳۹۵		ردیف	روستاهای مورد مطالعه	سال ۱۳۹۵		نمونه (سرپرست خانوار)
		جمعیت	خانوار			جمعیت	خانوار	
۱	کانی زرد	۷۴۰	۱۹۱	۲۳	قلعه رش	۱۲۴۲	۳۲۱	۳۳
۲	کوریناو	۳۹۲	۸۱	۱۰	بنوخلف	۴۲۲	۱۱۸	۱۳
۳	میرشیخ حیدر	۳۲۹	۸۷	۱۱	گل کنگ	۵۳۴	۱۴۰	۱۳
۴	موسالان	۶۱۱	۱۴۱	۱۷	چکو	۴۰۰	۱۰۷	۱۰
۵	بیوران علیا	۵۶۰	۱۶۳	۲۰	مامکاه	۳۴۸	۹۳	۱۰
۶	گومان	۲۹۳	۷۳	۱۰	سنگوه	۴۰۳	۱۳۵	۱۶
۷	احمدبریو	۳۰۹	۶۸	۱۰	آغلان	۳۰۷	۸۰	۱۲
۸	ساوان جدید	۱۰۰۲	۲۶۴	۲۱	ورده	۶۵۱	۱۵۱	۱۸
۹	مزرعه	۵۲۳	۱۵۳	۱۵	بیطوش	۹۳۴	۲۷۶	۳۰
۱۰	شینوه	۳۲۶	۸۹	۱۰	اسلام آباد	۱۰۵۴	۳۰۲	۳۳
	مجموع	۵۰۸۵	۱۳۱۰		مجموع	۶۲۹۵	۱۷۲۳	n=۱۸۸

ماخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵ و یافته‌های پژوهش

شکل (۲) نقشه شماتیک روستاهای مورد مطالعه شهرستان سردشت

منبع: احمدی و توکلی، ۱۳۹۵: ۸.

(۴) یافته‌های تحقیق

به منظور بررسی جامع مجموعه عوامل مؤثر بر مشارکت مردمی روستاها در بازارچه‌های مرزی و پیوندهای بین بازارچه‌ها با روستاها، از تحلیل SWOT به منظور تعیین عوامل درونی و بیرونی مؤثر و در نهایت ارائه راهبردهای مهم و مؤثر در این زمینه استفاده شده است. این فرایند به منظور شناسایی عوامل درونی شامل عوامل قوت و ضعف و همچنین عوامل بیرونی شامل فرصت و تهدید از روش‌های زیر به صورت ترکیبی استفاده شده است: ۱- انجام مطالعات میدانی، مشاهده و مصاحبه‌های عمیق و نیمه عمیق

و تکمیل پرسشنامه‌ها با مدیران و مسولان بازارچه‌های مرزی، مردم روستاها و مدیران روستایی(شورا، دهیار) و استفاده از نظرات و دیدگاه‌های اساتید پژوهش و ترکیب و تلخیص عوامل شناسایی شده. مطابق جدول شماره ۲، افراد انتخاب شده(کارشناسان) بین ۲۰ تا ۴۰ سال سن داشتند و ۹۲ درصد از آن‌ها مرد بودند. از لحاظ سنی عمده آن‌ها جوان بوده‌اند. دو سوم آن‌ها دارای تحصیلات عالی دانشگاهی بوده و تعدادی از آن‌ها در قالب مدیران روستایی(شورا، دهیار) تحصیلات پایین‌تری داشتند. عمده آن‌ها نیز از نظر شغلی، مدرس دانشگاه و کارمند ادارات و مدیران بازارچه‌های مرزی بودند و برحسب جایگاه خود بین ۱ تا ۱۵ سال سابقه سکونت در منطقه را داشتند.

جدول (۲) ویژگی‌های جنسی و سطح تحصیلات کارشناسان

جنسیت	جنسیت		سطح تحصیلات	سطح تحصیلات	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
زن	۲	۸/۰۰	زیر دیپلم	۴	۰/۱۶
مرد	۲۳	۹۲/۰۰	دیپلم و فوق دیپلم	۶	۰/۲۴
-	-	-	کارشناسی	۸	۰/۳۲
-	-	-	کارشناسی ارشد	۷	۰/۲۸
مجموع	۲۵	۱۰۰/۰۰	مجموع	۲۵	۰/۱۰۰

جدول شماره ۳، ویژگی‌های سنی، تحصیلات و شغلی نمونه مورد مطالعه (سرپرستان خانوار) روستاهای مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

جدول (۳) ویژگی‌های سنی، تحصیلات و شغلی نمونه مورد مطالعه

شرایط سنی	شرایط سنی		وضعیت تحصیلات	وضعیت تحصیلات		وضعیت اشتغال	وضعیت اشتغال	
	فراوانی	درصد		فراوانی	درصد		فراوانی	درصد
کمتر از ۱۵ سال	۴	۱/۲	زیر دیپلم	۲۲۹	۶۸/۴	دولتی	۱۵	۴/۵
۱۵-۳۰ سال	۱۱۹	۳۵/۵	دیپلم و فوق دیپلم	۴۲	۱۲/۵	آزاد	۱۳۷	۴۰/۹
۳۰-۴۵ سال	۱۱۲	۳۳/۴	کارشناسی	۴۲	۱۲/۵	دانشجو	۲۰	۶/۰
۴۵-۶۰ سال	۷۹	۲۳/۶	کارشناسی ارشد	۶	۱/۸	خانه دار	۲۷	۸/۱
بیشتر از ۶۰ سال	۱۷	۵/۱	بدون پاسخ	۱۶	۴/۸	سایر	۱۲۶	۳۷/۶
بدون پاسخ	۴	۱/۲	-	-	-	بدون پاسخ	۱۰	۳/۰
مجموع	۳۳۵	۱۰۰/۰۰	مجموع	۳۳۵	۱۰۰/۰۰	مجموع	۳۳۵	۱۰۰/۰۰

در جدول ۴، مجموعه عوامل قوت مؤثر بر برنامه‌ریزی مشارکتی روستایی در بازارچه‌های مرزی شهرستان سردشت اشاره شده است. وزن نهایی کلیه عوامل ۲/۲۹ است.

جدول (۴) ارزیابی عوامل قوت مؤثر بر برنامه‌ریزی مشارکتی روستایی در بازارچه‌های مرزی شهرستان سردشت

ردیف	عوامل قوت	وزن نسبی	رتبه	وزن نهایی
S1	تأثیرات نسبی بازارچه‌های مرزی بر اشتغال روستایی	۰/۰۹۱	۳/۶۰۰	۰/۳۲۸
S2	افزایش اشتغال غیرمستقیم در روستاها به دلیل توسعه بازارچه‌های مرزی	۰/۰۷۸	۲/۸۰۰	۰/۲۱۸
S3	بهبود ویژگی‌های کالبدی و بافت سکونتگاه‌ها بعد از ایجاد بازارچه‌های مرزی	۰/۰۸۴	۳/۲۰۰	۰/۲۷۰
S4	تأثیرات نسبی بازارچه‌های مرزی بر پس‌انداز و درآمد روستاییان	۰/۰۹۸	۳/۸۰۰	۰/۳۷۲
S5	جلوگیری نسبی از اقتصاد غیررسمی در این منطقه	۰/۰۸۱	۲/۶۰۰	۰/۲۱۱
S6	جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه اهالی مرزنشین و تخلیه مناطق مرزنشین	۰/۰۹۸	۳/۸۰۰	۰/۳۷۲
S7	شکوفایی استعدادهای محلی	۰/۰۴۱	۱/۴۰۰	۰/۰۵۷
S8	تأمین نیازهای کالایی مردم مناطق مرزی	۰/۰۶۴	۲/۸۰۰	۰/۱۸۰
S9	سوق دادن روستاهای مرزی به انجام فعالیت‌های سالم	۰/۰۷۴	۳/۴۰۰	۰/۲۵۳
S10	نقش نسبی بازارچه‌های مرزی در جذب گردشگران به روستاها	۰/۰۲۶	۱	۰/۰۲۶
	مجموع			۲/۲۹

در جدول ۵، مجموعه عوامل ضعف مؤثر بر برنامه‌ریزی مشارکتی روستایی در بازارچه‌های مرزی بر ضعف قوانین و مقررات، ضعف زیرساخت‌ها و خدمات، کشاورزی، انزوای جغرافیایی و دوری از مراکز مهم و غیره تأکید دارد. وزن نهایی کلیه عوامل ۱/۸۰ است.

جدول ۵. ارزیابی عوامل ضعف مؤثر بر برنامه‌ریزی مشارکتی روستایی در بازارچه‌های مرزی شهرستان سردشت

ردیف	عوامل ضعف	وزن نسبی	رتبه	وزن نهایی
W1	عدم توزیع مطلوب منافع اقتصادی ناشی از بازارچه‌های مرزی در روستاها	۰/۰۶۰	۳/۶	۰/۲۱۶
W2	عدم همخوانی عملکرد بازارچه‌های مرزی با اهداف اولیه تأسیس آن‌ها	۰/۰۵۳	۲/۸	۰/۱۴۸
W3	باز و بسته شدن‌های بی‌مورد بازارچه‌های مرزی	۰/۰۶۰	۳/۶	۰/۲۱۶
W4	سطح تحصیلات پایین افراد فعال در بازارچه‌های مرزی	۰/۰۶۰	۳/۴	۰/۲۰۴
W5	نبود امکانات و تاسیسات اولیه در بازارچه‌ها مانند فاکس امکانات رایانه‌ای و سردخانه	۰/۰۶۴	۳/۴	۰/۲۱۹
W6	مقررات سخت گمرک در خصوص محدودیت صادرات و واردات و بالا بودن تعرفه‌های گمرکی	۰/۰۶۰	۳/۴	۰/۲۰۴
W7	تشریفات اداری دست و پا گیر در فرایند واردات و صادرات	۰/۰۶۰	۳/۴	۰/۲۰۴
W8	افزایش روند ورود افراد غیربومی به بازارچه‌های مرزی	۰/۰۷۸	۳/۴	۰/۲۶۵
W9	عدم پیوستگی و کنترل رسمی ورود و خروج کالا در برخی بازارچه‌های مرزی	۰/۰۵۴	۲/۴	۰/۱۲۹
	مجموع			۱/۸۰

بر اساس نتایج جدول ۶، مهم‌ترین و تأثیرگذارترین عوامل فرصت، موارد زیر را شامل می‌شود: وجود اشتراکات فرهنگی بین جوامع روستایی با مردم آن سوی مرز؛ وجود اقلیم کردی در همسایگی، به عنوان بازار مصرف فعال در خاورمیانه؛ موقعیت ارتباطی و سیاسی مهم بازارچه‌های مرزی با کشورهای همسایه و صدور و ورود کالاهای مختلف و موقعیت مناسب جغرافیایی منطقه. وزن نهایی کلیه عوامل ۳/۲۸ است.

جدول (۶) ارزیابی عوامل فرصت مؤثر بر برنامه ریزی مشارکتی روستایی در بازارچه‌های مرزی شهرستان سردشت

ردیف	عوامل فرصت	وزن نسبی	رتبه	وزن نهایی
O1	افزایش ورود کالاهای متنوع به منطقه	۰/۰۶۰	۲/۴	۰/۱۴۳
O2	موقعیت ارتباطی و سیاسی مهم بازارچه‌ها با کشورهای همسایه و صدور و ورود کالاهای مختلف	۰/۱۰۴	۳/۸	۰/۳۹۶
O3	وجود اشتراکات فرهنگی بین جوامع روستایی با مردم آن سوی مرزها	۰/۱۰۸	۴	۰/۴۳۲
O4	وجود اقلیم کردی در همسایگی، به عنوان بازار مصرف فعال در خاورمیانه	۰/۱۰۸	۳/۸	۰/۴۱۰
O5	زمینه سازی بازارچه‌های مرزی برای ایجاد امنیت سیاسی مرزی و ارتقای امنیت اقتصادی	۰/۰۸۲	۳/۲	۰/۲۶۲
O6	تلاش دولت جهت گسترش روابط سیاسی و اقتصادی با کشورهای همسایه عراق	۰/۰۴۵	۱/۴	۰/۰۶۳
O7	بازار بکر و دست نخورده عراق به دلیل محدودیت‌های حکومت عراق نسبت به ارتباطات خارجی	۰/۰۵۲	۲/۴	۰/۱۲۵
O8	دسترسی به بازارهای مصرف داخلی و خارجی	۰/۰۴۸	۲/۲	۰/۱۰۶
O9	عدم فعالیت واحدهای تولید داخلی در شمال عراق	۰/۰۵۶	۲/۶	۰/۱۴۵
O10	تخصیص جوایز و پاداش‌های صادراتی دولت به صادرکنندگان موفق	۰/۰۳۳	۱/۴	۰/۰۴۷
O11	وجود نوعی نگرش مثبت مردم روستایی نسبت به بازارچه‌های مرزی شهرستان سردشت	۰/۰۷۸	۲/۶	۰/۲۰۳
O12	ساماندهی صادرات و واردات مجاز از کشورهای همسایه	۰/۰۳۰	۱/۲۰۰	۰/۰۳۶
O13	افزایش علاقه و زمینه حضور مردم برای فعالیت در بازارچه‌های مرزی	۰/۱۰۱	۴/۰۰۰	۰/۴۰۵
O14	موقعیت مناسب جغرافیایی منطقه	۰/۰۹۳	۳/۲	۰/۲۹۸
O15	وجود ابهام در نقش و دامنه اختیارات حوزه‌های نظارت	۰/۰۵۸	۳/۶	۰/۲۰۷
	مجموع			۳/۲۸

در جدول ۷، عوامل تهدید عمدتاً متمرکز بر ناامنی‌های منطقه‌ای، ورود افراد غیربومی، مشکل قوانین و سیاستگذاری و انزوای جغرافیایی است. بر اساس نتایج جدول ۸، مهم‌ترین عوامل تهدید شامل اشکال در نحوه اجرای قوانین و دستورالعمل‌های ورود و خروج کالا از بازارچه‌های مرزی، حاکمیت نهادهای سیاسی و تاکید آن‌ها در اولویت دادن به مسائل سیاسی، تنش و بحران‌های سیاسی ملی و منطقه‌ای و عدم ثبات سیاسی در عراق و عدم تمایل لازم سرمایه‌گذاران بزرگ به سرمایه‌گذاری به دلیل تصویر ذهنی منفی از مناطق مرزی است. وزن نهایی کلیه عامل ۴/۲۰ محاسبه شده است. در این بخش مقادیر و نتایج با توجه به نتایج جداول پیشین، عوامل قوت و ضعف در ترکیب با هم عوامل درونی و عوامل فرصت و تهدید در ترکیب با یکدیگر عوامل بیرونی را تشکیل دادند.

جدول (۷) ارزیابی عوامل تهدید مؤثر بر برنامه‌ریزی مشارکتی روستایی در بازارچه‌های مرزی شهرستان سردشت

ردیف	عوامل تهدید	وزن نسبی	رتبه	وزن نهایی
T1	عدم تمایل لازم سرمایه‌گذاران به سرمایه‌گذاری به دلیل تصویر ذهنی منفی از مناطق مرزی	۰/۰۹۰	۴	۰/۳۵۹
T2	داشتن رویکرد فرامنطقه‌ای و فراستانی کالاهای مربوط به بازارچه‌های مرزی	۰/۰۴۲	۲/۲	۰/۰۹۲
T3	سیاستگذاری نامناسب در مورد مقررات بازارچه‌های مرزی و شفاف نبودن برخی قوانین	۰/۰۸۷	۳/۸	۰/۳۳۰
T4	تنش و بحران‌های سیاسی ملی و منطقه‌ای و عدم ثبات سیاسی در عراق	۰/۰۹۰	۴	۰/۳۵۹
T5	انزوای جغرافیایی منطقه و وجود موانع و محدودیت‌های طبیعی و کوهستانی	۰/۰۹۰	۴	۰/۳۵۹
T6	فقدان بسترهای مناسب تکنولوژیکی و ارتباطی و سنتی بودن مبادلات در بازارچه‌های مرزی	۰/۰۸۷	۴	۰/۳۴۷
T7	اشکال در نحوه اجرای قوانین و دستورالعمل‌های ورود و خروج کالا از بازارچه‌های مرزی	۰/۰۹۰	۴	۰/۳۵۹
T8	حاکمیت نهادهای سیاسی و تاکید آن‌ها در اولویت دادن به مسائل سیاسی	۰/۰۹۰	۴	۰/۳۵۹
T9	دوری از مراکز مهم شهری کشور و مراکز پخش جمعیت	۰/۰۵۸	۳/۴	۰/۱۹۶
T10	عدم امکان تردد تجار عراقی به آن سوی مرز	۰/۰۴۶	۲/۶	۰/۱۲۰
T11	تغییرات سیاسی رخ داده شده در کشور همسایه و تغییرات آتی	۰/۱۰۷	۴	۰/۴۲۹
T12	ضعف فعالیت‌های کشاورزی به دلیل ناهمواری زیاد و آب محدود	۰/۰۵۱	۳/۴	۰/۱۷۲
T13	وجود سقف ریالی تعیین شده برای مبادلات در بازارچه‌ها مرزی	۰/۰۴۱	۲/۲	۰/۰۹۱
T14	بالا بودن هزینه‌های حمل و نقل به دلیل کیفیت نامناسب جاده‌های ارتباطی	۰/۰۶۰	۳/۶	۰/۲۱۶
T15	عدم ایجاد فضای ارتباطی با تجار خارجی برای بحث پیرامون صادرات و واردات کالا	۰/۰۵۱	۲/۸	۰/۱۴۲
T16	وجود برخی ناامنی‌های مرزی در منطقه	۰/۰۷۸	۳/۴	۰/۲۶۵
	مجموع			۴/۲۰

پس از شناسایی و تعیین عوامل درونی و بیرونی، در این بخش مشخص می‌شود شهرستان سردشت از منظر راهبردی در چه وضعیتی قرار دارد؟ و باید چه راهبردهایی را برای خود اتخاذ کند؟ بر اساس جدول ۸، میزان وزن کلیه عوامل نسبت به هم نزدیک بوده و بالای مقدار ۳ از ۴ است که نشان از تأثیرات و اهمیت کلیه عوامل چهارگانه دارد. همچنین اختلاف بین عوامل کم بوده و تنها عوامل تهدید کمی بیشتر از فرصت، خودنمایی می‌کند.

جدول (۸) وزن نهایی عوامل مؤثر بر برنامه‌ریزی مشارکتی روستایی در بازارچه‌های مرزی شهرستان سردشت

عوامل	وزن	عوامل	وزن
عوامل قوت	۲/۲۹	عوامل فرصت	۳/۲۸
عوامل ضعف	۱/۸۰	عوامل تهدید	۴/۲۰

راهبردهای تعیین شده در ارتباط با برنامه‌ریزی مشارکتی شامل چهار نوع راهبرد است: راهبردهای تهاجمی SO؛ راهبردهای تنوع ST؛ راهبردهای بازنگری WO و راهبردهای تدافعی WT. این راهبردها در بخش‌های مختلف و با ترکیب مجموع عوامل مختلف تدوین شده است که این عوامل در کنار هر راهبرد نوشته شده است. جداول ۹ تا ۱۲ این راهبردها را نشان داده است:

جدول (۹) راهبردهای SO بر برنامه ریزی مشارکتی روستایی در بازارچه‌های مرزی شهرستان سردشت

کد راهبرد	راهبردهای SO (راهبردهای تهاجمی)
SO1	تشکیل بازارچه‌های مرزی مشترک بین ایران و اقلیم کردی عراق در جهت ایجاد پیوندهای مشارکتی مردم در بازارچه‌های مرزی و فعالیت‌های اقتصادی (S8, S9, S10, O11, O13)
SO2	شناسایی پتانسیل‌های بازارچه‌های مرزی با برگزاری همایش‌ها و استفاده از پتانسیل‌های فرهنگی مشابه از طریق تشکیل خوشه‌های اقتصادی بین‌المللی در ارتباط با بازارچه‌های مرزی جهت کاهش ناامنی منطقه و کوتاه کردن دست تجزیه طلبان (S6, S9, O7, O5, O8)
SO3	تدوین طرح و برنامه در ارتباط با بهبود زندگی کولبران و جلوگیری از قاچاق کالا از طریق اعطای مجوز سرمایه‌گذاری خصوصی در بازارچه‌های مرزی و فعالیت بیشتر مردم روستایی جهت نقل و انتقال قانونی کالاها (O10, O6, S1, S2, S7, S5)
SO4	تدوین طرح بخش بندی و تحلیل تقاضای بازار اقتصادی کشور عراق و سنجش طیف مردم مناطق مرزی و سلاقی و ترجیحات در جهت تبیین طرح محصول - بازار و ارائه عرضه متناسب در بازارچه‌های مرزی بر اساس توان‌های مناطق روستایی (S5, S8, S12, O8, O12, O6)

مطابق جدول شماره ۱۰، دو راهبرد اصلی راهبردهای تنوع ST عبارت‌اند از:

- راهبرد نخست این بخش بسیار مهم بوده و مربوط به ایجاد شبکه‌های اجتماعی روستایی و بازارچه‌های مرزی است. شبکه‌های اجتماعی یک شبکه‌ای از روابط و پیوندهای بین مردم و مدیران روستایی و مدیران بازارچه‌های مرزی در چارچوب گروه‌های همیار و خوشه‌های مختلف است که دارای ارتباط و ابزارهای مشترک است. اساساً گام مهم در مشارکت روستایی، ارتباط بین گروه‌های مختلف از نظر اطلاعات و داده‌ها، تولید محصولات و ارائه مشاوره و هماهنگی و جنبه‌های اشتراکی ابزار و محصولات است که این مورد در منطقه وجود ندارد و نیاز هست این راهبرد پیاده‌سازی شود.
- راهبرد دوم به عنوان مکمل راهبرد اول بوده و به ایجاد و گسترش تشکلهای محلی در قالب حکمروایی و تشکیل گروه‌های همیار، صندوق‌های مشارکتی و گروه‌های کانونی اشاره دارد که همگی گامی در افزایش توان تصمیم‌گیری‌های جمعی و فرایند توانمندسازی است.

جدول (۱۰) راهبردهای ST بر برنامه ریزی مشارکتی روستایی در بازارچه‌های مرزی شهرستان سردشت

کد راهبرد	راهبردهای ST (راهبردهای تنوع)
ST1	ایجاد شبکه‌های اجتماعی بازارچه‌های مرزی در قالب شبکه مشارکت مردم روستاهای پیرامون بازارچه‌ها در جهت مدیریت بومی و محلی بازارچه‌های مرزی و کاهش ناامنی و سنجش پیوندهای بین این شبکه‌ها در قالب روابط مالی، اطلاعات و مشاوره و غیره (T1, T3, T4, S7, S9).
ST2	ایجاد و توسعه تشکلهای و سازمان‌های محلی روستایی در قالب صندوق‌های همیار و گروه‌های کانونی به منظور بهره‌وری از توان بومی روستایی در جهت استفاده از کارکردهای بازارچه‌های مرزی و کاهش دخالت عوامل غیربومی (S7, S10, T8, T9)

راهبردهای بازنگری WO در جدول شماره ۱۱، به شرح زیر مورد بررسی و مطالعه قرار گرفته است.

- راهبرد نخست این بخش به مسئله گردشگران و بازدیدکنندگان از بازارچه‌های مرزی و استفاده از پتانسیل‌های آنها اشاره دارد. اگرچه در این پژوهش تاکید خاصی بر گردشگران نشده است اما بازارچه‌های مرزی می‌تواند محلی برای بازدید گردشگران بوده و مورد توجه قرار بگیرد. در فرایند

بازدید گردشگران، ایجاد فرایند تبادل اجتماعی امری مختل است. تبادل اجتماعی به ارتباط بین گردشگران با مردم روستا و یا بازارچه مرزی مربوط می‌شود. این تبادل می‌تواند ضمن بالا بردن آگاهی مردم بومی، در جذب سرمایه‌گذاران و افزایش اعتماد به نفس و خودباوری نقش مهمی داشته باشد.

- یکی از چالش‌های برنامه‌ریزی مشارکتی روستایی در بازارچه‌های مرزی، نقش اندک روستاییان در رونق و توسعه صنایع دستی و صنعتی‌سازی روستایی است که باید به صورت جد به آن توجه شود. بازارچه‌های مرزی به نوعی باید جذب کننده هنر پیرامون خود باشند. ایجاد بازارچه‌های صنایع دستی ویژه در کنار بازارچه‌های مرزی و ایجاد صنایع فراوری در پیرامون می‌تواند راهبرد مهم در این زمینه باشد. البته به شرطی که زمینه‌های اولیه برای توسعه صنایع دستی روستایی ایجاد شده باشد. زنان روستایی به ویژه زنان قوم کرد، نقش مهمی در مبحث مشارکت روستایی دارند. فرایند توانمندسازی یک سلسله مراتبی از ارائه برنامه‌های آموزشی و خدمات و اشتغال زنان است که نیاز هست برای همه اقشار و گروه‌ها صورت پذیرد اما برای اقشار زنان با توجه به محدودیت‌ها و مشکلات منطقه، حیاتی‌تر است.
- راهبرد سوم به تدوین طرح توانمندسازی زنان روستایی در جهت مشارکت در فرآیندهای بازارچه‌های مرزی با همکاری و مشارکت بین المللی در چارچوب قوانین کشور همسایه (عراق) و به جهت بهبود تصویر ذهنی از منطقه اشاره دارد.

جدول (۱۱) راهبردهای WO بر برنامه‌ریزی مشارکتی روستایی در بازارچه‌های مرزی شهرستان سردشت

کد راهبرد	راهبردهای WO (راهبردهای بازنگری)
WO1	برنامه‌ریزی بر روی گردشگران و بازدیدکنندگان از بازارچه‌های مرزی در جهت ایجاد پیوند و تبادل اجتماعی بین مردم روستایی و خریداران با گردشگران و استفاده از توان‌ها و ظرفیت‌های سرمایه‌ای و تخصصی آن‌ها در جهت توسعه (W6, W1, O1, O13).
WO2	ایجاد بازارچه‌های ویژه صنایع دستی روستایی و کارخانه‌های فراوری محصولات نیمه صنعتی به عنوان اقتصاد مکمل و جایگزین منطقه از طریق عرضه صنایع دستی و نیروی کار روستایی با توجه به بازار مصرف منطقه و کشور همسایه (W1, W2, O5, O10).
WO3	تدوین طرح توانمندسازی زنان روستایی در جهت مشارکت در فرایندهای بازارچه‌های مرزی با همکاری و مشارکت بین المللی در چارچوب قوانین کشور همسایه (عراق) و به جهت بهبود تصویر ذهنی از منطقه (W4, W7, O15, O7, O14).

جدول شماره ۱۲، راهبردهای WT بر برنامه‌ریزی مشارکتی روستایی را مورد بررسی قرار داده است:

- ایجاد پیوندهای زنجیره‌ای بین روستاها در جهت ارائه ایده‌ها و خلاقیت‌ها ایجاد می‌شود. در این راهبرد قدرت هر فرد یا هر روستا در زنجیره و شبکه روابط بین روستاها مورد سنجش قرار می‌گیرد.
- قوانین و آیین‌نامه‌های اجرای بازارچه‌های مرزی همانطور که پیش‌تر گفته شد نیاز به اصلاح اساسی دارد. اساس و پایه این اصلاح باید بر طبقه اصول حکمروایی خوب و قدرتمند شدن نهادهای محلی و افزایش توان تصمیم‌گیری و مشارکت مردم در بازارچه‌های مرزی باشد.

- فناوری‌های ارتباطی نوین می‌تواند در توسعه مشارکت مردمی در بازارچه‌های مرزی نقش مهمی داشته باشد. کیوتوریسم و VGI نمونه‌ای از این فناوری‌ها است. فناوری کیوتوریسم که وظیفه اطلاع‌رسانی در زمین را به صورت واقعی و البته از طریق فناوری ارتباطی به گردشگران می‌دهد. داده‌های جغرافیایی داوطلبانه که توسط گودچایلد در سال ۲۰۰۷ مطرح شد، مفهومی برای تشکیل یک منبع اطلاعاتی مکانی با مشارکت مردم در پایین‌ترین سطح به عنوان مشاهده‌گر و در سطح بالا به عنوان مشارکت‌کننده و بیان‌کننده راه‌حل‌ها است که تبدیل به یک مبحث مهم در حوزه جغرافیا شده است و هدف آن تأمین، تولید و فراهم آوردن داده‌ها، گردآوری و تحلیل داده‌های فضایی و چندرسانه‌ای داده‌های مختلف و ناهمگن، از طریق فعالیت‌های داوطلبانه افراد و گروه‌ها است. در واقع با توسعه Web 2، سیستم VGI به «یک واقعیت» تبدیل شده است که به دنبال تغییر رویه تهیه داده از سیستم‌های دقیق و کنترل شده به سمت داده‌های مردمی بوده و روش مناسبی نیز برای ایجاد زیرساخت داده‌های مکانی است کیوتوریسم، پروژه‌ای است که رویکرد آن اضافه کردن واقعیت افزوده به محیط‌های گردشگری است. در این فناوری، نشانگرها و بارکدهایی در نواحی گردشگری جنوب شرق یا سایر نقاط هدف، نصب می‌شود. این بارکدها حاوی اطلاعات جامع به صورت متن، صدا، تصویر، فیلم و غیره در مورد جاذبه یا موارد دیگر است. گردشگران از طریق دانلود نرم افزار کیوتوریسم و نصب در گوشی موبایل یا دستگاه‌های مشابه و اسکن اطلاعات بارکدها از طریق گوشی، می‌توانند بدون نیاز به داشتن راهنما، اطلاعات جامعی از جاذبه‌ها به دست بیاورند.

جدول (۱۲) راهبردهای WT بر برنامه‌ریزی مشارکتی روستایی در بازارچه‌های مرزی شهرستان سردشت

کد راهبرد	راهبردهای WT (راهبردهای تدافعی)
WT1	ایجاد پیوندهای زنجیره‌ای بین روستاهای پیرامون بازارچه‌های مرزی در قالب یک شبکه حلقوی در زمینه تولیدات تجمعی صنایع دستی و تولیدات کشاورزی جهت ارائه به بازارچه‌های مرزی و ایجاد ارتباطات قوی بین کارآفرینان روستایی در زمینه تبادل اطلاعات و ایده به منظور خارج ساختن منطقه از حالت انزوا (W5, W7, T5, T6)
WT2	اصلاح یا تدوین آیین‌نامه‌ها و قوانین به روز بازارچه‌های مرزی و تاکید بر نقش و مشارکت مردم روستایی در مدیریت بازارچه‌های مرزی و نقل و انتقال کالاها به منظور تمرکز بر حکمروایی خوب (W2, W7, T9, T11).
WT3	استفاده از فناوری‌های نوین ارتباطی مانند کیوآرکد و VGI به منظور سنجش لحظه‌ای چالش‌های مرتبط با بازارچه‌های مرزی توسط مردم بومی روستایی و ایجاد ارتباط بهتر بین بازارچه‌ها با مدیریت دولتی و افزایش مهارت نیروی انسانی شاغل (W4, W5, T6, T12)

در این پژوهش به منظور اولویت‌بندی راهبردهای تعیین شده، از ماتریس QSPM استفاده شد. در این ماتریس، میزان جذابیت هر راهبرد برای هر عامل از مقدار ۱ تا ۴ سنجیده شده و در وزن نسبی هر عامل ضرب می‌شود و در نهایت نمره‌های جذابیت برای هر راهبرد جمع شده و وزن نهایی حاصل در جدول شماره ۱۳ آورده شده است. با جمع‌بندی ماتریس برنامه‌ریزی استراتژیک کمی (عوامل خارجی و عوامل داخلی)، اقدام به تشکیل جدول اولویت‌بندی نهایی گردید. در این مرحله با جمع بندی نتایج

حاصل از ماتریس‌های ارزیابی عوامل استراتژیک داخلی و خارجی، موقعیت استراتژیک روستاهای مورد مطالعه در مسیر پایداری مشارکت روستایی ارائه شده است و اقدام استراتژیک متناسب با آن، پیشنهاد گردید.

نتایج حاصل از ماتریس‌های ارزیابی عوامل استراتژیک داخلی و خارجی بیانگر این مطلب است که راهبرد استراتژیک روستاهای مورد مطالعه راهبردی تدافعی و محافظه‌کارانه (بازنگری) است.

جدول ۱۳، نتایج نهایی اولویت‌بندی راهبردها را نشان داده است که بر این اساس راهبرد ایجاد شبکه‌های اجتماعی بازارچه‌های مرزی در قالب شبکه مشارکت مردم روستاهای پیرامون بازارچه در جهت مدیریت بومی و محلی بازارچه‌های مرزی و کاهش ناامنی و سنجش پیوندهای بین این شبکه‌ها در قالب روابط مالی، اطلاعات و مشاوره و غیره و استفاده از پتانسیل‌های فرهنگی مشابه از طریق تشکیل خوشه‌های اقتصادی بین‌المللی در ارتباط با بازارچه‌های مرزی جهت کاهش ناامنی منطقه و کوتاه کردن دست تجزیه طلبان در اولویت اول قرار دارند.

همچنین راهبردهای تدوین طرح توانمندسازی زنان روستایی در جهت مشارکت در فرایندهای بازارچه‌های مرزی با همکاری و مشارکت بین‌المللی در چارچوب قوانین کشور همسایه و به جهت بهبود تصویر ذهنی از منطقه، ایجاد پیوندهای زنجیره‌ای بین روستاهای پیرامون بازارچه‌های مرزی در قالب یک شبکه حلقوی در زمینه تولیدات تجمعی صنایع دستی و تولیدات کشاورزی جهت ارائه به بازارچه‌های مرزی و ایجاد ارتباطات قوی بین کارآفرینان روستایی در زمینه تبادل اطلاعات و ایده به منظور خارج ساختن منطقه از حالت انزوا و تشکیل بازارچه‌های مرزی مشترک بین ایران و اقلیم کردی عراق در جهت ایجاد پیوندهای مشارکتی مردم در بازارچه‌های مرزی و فعالیت‌های اقتصادی در اولویت دوم قرار دارند. بنابراین به منظور رضایتمندی روستاییان و افزایش مشارکت‌پذیری بیشتر در امور مختلف روستا، می‌توان با اقداماتی همچون برنامه‌ریزی با مردم به جای برنامه‌ریزی برای مردم و صورت عملی‌تر و واقعی‌تر به برنامه‌های اجرایی در سطح روستاها بخشید و بهتر است که در روستاهایی که طرح‌های آنها نوشته نشده است قبل از هر عملی از نظر و سلیقه مستقیم روستاییان به منظور رضایتمندی آنها از طرح‌ها، بهره جسته شود.

جدول (۱۳) اولویت‌بندی راهبردهای برنامه‌ریزی مشارکتی روستایی در بازارچه‌های مرزی با مدل QSPM

کد	راهبردها	نمره جذابیت
ST1	ایجاد شبکه‌های اجتماعی بازارچه‌های مرزی در قالب شبکه مشارکت مردم روستاهای پیرامون بازارچه در جهت مدیریت بومی و محلی بازارچه‌های مرزی و کاهش ناامنی و سنجش پیوندهای بین این شبکه‌ها در قالب روابط مالی، اطلاعات، مشاوره و غیره	۱۰/۶
SO2	استفاده از پتانسیل‌های فرهنگی مشابه از طریق تشکیل خوشه‌های اقتصادی بین المللی در ارتباط با بازارچه‌های مرزی جهت کاهش ناامنی منطقه و کوتاه کردن دست تجزیه طلبان	۱۰/۴
WO3	تدوین طرح توانمندسازی زنان روستایی در جهت مشارکت در فرایندهای بازارچه‌های مرزی با همکاری و مشارکت بین المللی در چارچوب قوانین کشور همسایه و به جهت بهبود تصویر ذهنی از منطقه	۹/۹
WT1	ایجاد پیوندهای زنجیره‌ای بین روستاهای پیرامون بازارچه‌های مرزی در قالب یک شبکه حلقوی در زمینه تولیدات تجمعی صنایع دستی و تولیدات کشاورزی جهت ارائه به بازارچه‌های مرزی و ایجاد ارتباطات قوی بین کارآفرینان روستایی در زمینه تبادل اطلاعات و ایده به منظور خارج ساختن منطقه از حالت انزوا	۹/۸
SO1	تشکیل بازارچه‌های مرزی مشترک بین ایران و اقلیم کردی عراق در جهت ایجاد پیوندهای مشارکتی مردم در بازارچه‌های مرزی و فعالیت‌های اقتصادی	۹/۵
WT3	استفاده از فناوری‌های نوین ارتباطی مانند کیوآرکد و VGI به منظور سنجش لحظه‌ای چالش‌های مرتبط با بازارچه‌های مرزی توسط مردم بومی روستایی و ایجاد ارتباط بهتر بین بازارچه‌های مرزی با مدیریت دولتی و افزایش مهارت نیروی انسانی شاغل در بازارچه‌های مرزی	۹/۴
SO4	تدوین طرح بخش بندی و تحلیل تقاضای بازار اقتصادی کشور عراق و سنجش طیف مردم مناطق مرزی و سلايق و ترجیحات در جهت تبیین طرح محصول - بازار و ارائه عرضه متناسب در بازارچه‌های مرزی بر اساس توان‌های مناطق روستایی	۹/۳
SO3	تدوین طرح و برنامه در ارتباط با بهبود زندگی کولبران و جلوگیری از قاچاق کالا از طریق اعطای مجوز سرمایه گذاری خصوصی در بازارچه‌های مرزی و فعالیت بیشتر مردم روستایی جهت نقل و انتقال قانونی کالاها (O11, O8, S1, S2, S7, S9)	۸/۹
ST2	ایجاد و توسعه تشکلهای سازمان‌های محلی روستایی در قالب صندوق‌های همیار و گروه‌های کانونی به منظور بهره‌وری از توان بومی روستایی در جهت استفاده از کارکردهای بازارچه‌های مرزی و کاهش دخالت عوامل غیربومی	۸/۸
WO2	ایجاد بازارچه‌های ویژه صنایع دستی روستایی و کارخانه‌های فراوری محصولات نیمه صنعتی به عنوان اقتصاد مکمل و جایگزین منطقه از طریق عرضه صنایع دستی روستایی و نیروی کار روستایی با توجه به بازار مصرف منطقه و کشور همسایه	۷/۸
WT2	اصلاح یا تدوین آیین نامه‌ها و قوانین به روز بازارچه‌های مرزی و تاکید بر نقش و مشارکت مردم روستایی بر مدیریت بازارچه‌ها و نقل و انتقال کالاها به منظور تمرکز بر حکمروایی خوب	۷/۶
WO1	برنامه‌ریزی بر روی گردشگران و بازدیدکنندگان از بازارچه‌های مرزی در جهت ایجاد پیوند و تبادل اجتماعی بین مردم روستایی و خریداران با گردشگران و استفاده از توان‌ها و ظرفیت‌های سرمایه‌ای و تخصصی آن‌ها در جهت توسعه روستاها و بازارچه‌ها	۷/۳

(۵) نتیجه‌گیری

رشد و توسعه روستایی، ارتباطی تنگاتنگ با مشارکت روستاییان دارد؛ چرا که مشارکت در واقع کارآیی برنامه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کیفیت تصمیم‌گیری برای مناطق روستایی را افزایش

می‌دهد. ضعف مشارکت مردمی در جامعه روستایی، از پویایی روستاها می‌کاهد و رشد و شکوفایی روستاها را با دشواری مواجه می‌سازد.

به منظور سنجش عوامل و فرایندهای مؤثر بر روابط روستاها با بازارچه‌های مرزی با بررسی‌های صورت گرفته در این ارتباط می‌توان مهم‌ترین عوامل و مقوله‌های مؤثر در این زمینه را این گونه عنوان کرد:

تأثیرگذاری نسبی بازارچه‌های مرزی در توسعه اقتصادی روستایی: اگر ملاک، مسئله اصول اقتصاد پایدار باشد و به مؤلفه‌های مهم و اساسی اقتصاد تاکید شود، تأثیرگذاری بازارچه‌های مرزی بر روستاها متوسط و محدود بوده است. در واقع بازارچه‌های مرزی نتوانسته‌اند تأثیرات عمیق و متحول کننده بر اقتصاد روستایی برجای بگذارند به نوعی همچنان سطح اقتصادی عموم مردم متوسط رو به پایین است و همچنین سیستم اقتصادی کلیه روستا بر همان روال کشاورزی می‌چرخد و دگردیسی خاصی بر اقتصاد روستاها حاکم نشده است.

تأثیرگذاری مهم بر معیشت روستایی: در صورتیکه ملاک، سنجش نیازهای اساسی اقتصادی باشد، عملکرد بازارچه‌ها تقریباً موفق بوده است چرا که بسیاری معتقد بودند در نبود بازارچه‌ها عملاً فعالیت‌های اقتصادی روستایی با بحران شدیدی روبه‌رو می‌شد. بنابراین تأثیرگذاری مهمی از منظر معیشت قابل ادراک است.

افراد غیربومی و سرمایه‌گذاران غیرمحلی: در برنامه‌ریزی مشارکتی، اصل بر حکمروایی و مدیریت محلی است اما در بازارچه‌های مرزی ورود افراد غیربومی و سرمایه‌گذاران مختلف به چشم می‌خورد و همچنین دولت بعضاً در نقش یک فرد مخرب به خاطر ضعف مدیریت ظاهر شده و سیاستگذاری‌ها و قوانین را در جهت رفاه مردم تدوین نمی‌کند.

شکست در بازساخت اقتصادی روستاها: بازساخت اقتصادی روستا به معنای ایجاد سیستم اقتصادی جایگزین یا مکمل کشاورزی است. در این منطقه که به خاطر ناامنی، فعالیت‌های صنعتی چندان رواج ندارد و کشاورزی نیز با رکود رو به‌رو است، بازارچه‌های مرزی می‌توانست راهبرد خوبی در این زمینه باشند، اما عملاً بازارچه‌های مرزی نتوانسته‌اند ایفاگر این نقش باشند.

قوانین و آیین نامه‌های نامتناسب بازارچه‌های مرزی: در بازارچه‌های مرزی الزاماً حقوق و منافع روستاهای پیرامون در نظر گرفته نشده است. قوانین و آیین نامه‌ها با ایراداتی روبه‌رو است و ضمانت اجرایی چندان ندارد. به نظر می‌رسد نیاز به بروزرسانی در قوانین و ایجاد یک برنامه‌ریزی مدون در جهت به کارگیری نقش روستاها در توسعه بازارچه‌های مرزی است.

تأثیرات منفی بازارچه‌های مرزی: این ضعف‌ها عمدتاً در حوزه افزایش قیمت زمین، افزایش تضاد طبقاتی و ایجاد دوگانگی فرهنگی و تغییرات کاربری اراضی نامتناسب است.

کارکردهای امنیتی و ارتباط تجاری منطقه مرزی: توجه همزمان به کارکردهای امنیتی و ارتباطی تجاری منطقه مرزی سردشت برای دستیابی به توسعه از مهم‌ترین موارد مطرح شده در راستای توسعه این منطقه است و راهبردهای ارائه شده در این تحقیق در جهت تقویت این دو کارکرد گام برداشته است. ضعف همیاری مردمی: در کنار ضعف تشکلهای مدنی محلی، ماهیت همکاری و کارهای گروهی بین روستاییان نیز ضعیف است که بخشی از آن به عدم اعتماد مردمی بین یکدیگر در زمینه ایجاد تعاونی‌ها و مدیریت اشتراکی ابزار و امکانات مربوط می‌شود.

در این راستا، نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای مشارکت روستاییان از دیدگاه کارشناسان ارزیابی شد. نتایج بیانگر بیش‌تر بودن وزن نقاط تهدید و فرصت‌ها از وزن نقاط قوت و ضعف داخلی است. بنابراین راهبردهای تدافعی در اولویت قرار می‌گیرد. برای تقویت نقاط قوت و فرصت‌ها و هم‌چنین برطرف کردن نقاط ضعف و تهدیدها راهبردهایی ارائه شده است که مهم‌ترین آن‌ها شامل تقویت مدیریت منابع انسانی و ارائه مشوق‌های مادی و معنوی برای افزایش انگیزه مشارکت روستاییان، تغییر در نگرش جامعه و فراهم کردن فضای اشتغال و درآمدزایی روستاییان، تأمین امنیت فضای کسب و کار در بخش کشاورزی و کنترل فقر روستایی است. نتیجه به دست آمده از اولویت‌بندی راهبردها QSPM نشان دهنده این حقیقت است که در تدوین راهبردهای مشارکت روستاییان در بازارچه‌های مرزی باید به همه عوامل زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی باید توجه لازم را نمود.

در نهایت می‌توان گفت که در روستاهای شهرستان سردشت، علیرغم وجود مشکلات و موانع فراوان بر سر راه مشارکت و به کارگیری آن در توسعه روستایی، وجود میل ذاتی روستاییان به امور مشارکتی و حضور گسترده‌ی آنان در بسیاری از برنامه‌های توسعه‌ای، می‌تواند راهگشا باشد و لزوم برنامه‌ریزی برای این امر مهم را ضروری می‌نماید. بنابراین مدیریت و توسعه روستایی در رویکرد جدید خود بایستی به سمتی برود که با به رسمیت شناختن اهمیت توان ذهنی و فیزیکی روستائینان، تلاش کند با توجه به سطح پذیرش و نوع نگرش مردم هر مکان، فرصت‌های مناسب را برای حضور فعالانه تمامی افراد فراهم سازد.

۶ منابع

- احمدی، شیرکو و مرتضی توکلی، (۱۳۹۵)، مهاجرت و اثرات آن بر ساختار کشاورزی (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان سردشت)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۸، شماره ۴، صص ۶۴۵-۶۵۹.
- احمدی‌پور، زهرا، محمدرضا حافظ نیا و علیرضا محمدپور، (۱۳۸۷)، تأثیرات اقتصادی و اجتماعی بازگشایی مرزها (نمونه موردی: بخش باجگیران در مرز ایران و ترکمنستان)، پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، شماره ۶۵، صص ۱-۱۸.

- اسدی، زینب، عیسی پوررمضان و نصرالله مولایی هاشجین، (۱۳۹۵)، نقش مشارکت در توسعه روستایی بخش خشک بیجار شهرستان رشت، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال پنجم، شماره ۱، پیاپی ۱۵، صص ۸۲-۶۱.
- بدری، علی، علیرضا دربان آستانه و سیما سعدی، (۱۳۹۶)، تأثیر بازارچه‌های مرزی بر ارتقاء شاخص‌های اقتصادی- اجتماعی مناطق روستایی (مطالعه موردی: مرز باشماق مریوان)، فصلنامه برنامه ریزی فضایی، دوره ۷، شماره ۳، صص ۶۲-۴۱.
- جمعه‌پور، محمود، (۱۳۸۹)، توسعه پایدار شهری، استاندارد کیفیت زندگی و پایداری فضای شهری، ماهنامه- علوم اجتماعی، شماره ۱۴۰، ص ۱۳۴.
- حافظ نیا، محمدرضا، (۱۳۸۱)، جغرافیای سیاسی ایران، انتشارات سمت، تهران.
- حسن پور، باقر و حسن قندی، (۱۳۹۱)، وضعیت و جایگاه مشارکت و عوامل مؤثر بر آن در برنامه ریزی روستایی، (مطالعه موردی: جمعیت روستایی شهرستان بوکان)، فصلنامه اطلاعات جغرافیایی سپهر، دوره ۲۱، شماره ۸۱، صص ۸۵-۸۰.
- رضوانی، محمدرضا و علی احمدی، (۱۳۹۵)، شوراهای اسلامی روستایی، مشارکت مردمی و توسعه روستایی (مطالعه موردی: دهستان حکیم آباد، شهرستان زرننده، استان مرکزی)، فصلنامه پژوهشی جغرافیای انسانی، سال اول، شماره چهارم، صص ۴۹-۳۵.
- رضوانی، محمدرضا، سیدعلی بدری، ذبیح الله ترابی و بهرام حاجی، (۱۳۹۵)، شناسایی راهبردهای توسعه روستایی با استفاده از چارچوب مشارکتی SOAR (نمونه موردی: روستای میگان)، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، شماره ۴، صص ۴۳-۲۷.
- زیاری، کرامت الله، (۱۳۸۳)، مکتب‌ها، نظریه‌ها و مدل‌های برنامه و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، چاپ اول، انتشارات دانشگاه یزد، یزد.
- صادقی، موسی و حسین ربیعی، (۱۳۹۴)، تحلیل مکانیابی استقرار بهینه بازارچه مرزی در سکونتگاه‌های روستایی شهرستان گنبد کاووس، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال چهارم، شماره ۱، پیاپی ۱۱، صص ۷۳-۵۷.
- طالب، مهدی و موسی عنبری، (۱۳۸۵)، جامعه شناسی روستایی با تاکید ابعاد تغییر و توسعه در جامعه روستایی ایران، نسخه دوم، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- طالب، مهدی، حسین میرزایی و عفوات نادری، (۱۳۹۱)، ارزیابی نقش مشارکت در طرح‌های توسعه مناطق روستایی (مورد: طرح‌های تجمیع مناطق روستایی)، فصلنامه توسعه محلی، دوره ۴، شماره ۱، صص ۱۸-۱.
- طیب نیا، سید هادی و سوران منوچهری، (۱۳۹۵)، نقش بازارچه‌های مرزی در توسعه اجتماعی و اقتصادی نواحی روستایی مورد: روستاهای بخش خاو و میرآباد شهرستان مریوان، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال پنجم، شماره ۱، پیاپی ۱۵، صص ۱۷۲-۱۴۷.
- قاسمی، محمدعلی، (۱۳۸۴)، بررسی عوامل اجتماعی- اقتصادی مؤثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح‌های عمرانی، نشریه روستا و توسعه، سال هشتم، شماره ۴، صص ۱۱۲-۷۹.
- قدیری معصوم، مجتبی و وحید ریاحی، (۱۳۸۳)، بررسی محورها و چالش‌های مدیریت روستایی در ایران، پژوهش‌های جغرافیایی، دوره ۳۶، شماره ۵۰، صص ۱۹۸-۱۷۷.
- قرنی آرانی، محسن، (۱۳۹۳)، بررسی نقش برنامه‌ریزی مشارکتی در کاهش فقر روستایی به روش کیفی (مطالعه موردی: روستای لزور)، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، دوره ۵، شماره ۳، صص ۴۸۸-۴۶۷.
- گودرزی، محمد، شکور نعمتی یگجه و علیرضا شیخ الاسلامی، (۱۳۹۳)، نقش ارزیابی مشارکتی PRA در توسعه روستایی (مطالعه موردی روستاهای جوشین آذربایجان شرقی: روستاهای اوججه سجای و نگارستان)، کنفرانس ملی توسعه پایدار در جغرافیا و برنامه ریزی، تهران، مهر اروند موسسه آموزش عالی، مرکز توسعه پایدار.

- مافی، عزت الله و مهدی سقایی، (۱۳۸۸)، کاربرد مدل MS-SWOT در تحلیل مدیریت گردشگری (مطالعه موردی: کلانشهر مشهد)، فصلنامه جغرافیا و توسعه، شماره ۱۴، صص ۵۰-۲۷.
- محمدی صالح، رحیم، رشید بوکانی و رضا ویسی، (۱۳۹۲)، نقش تجارت مرزی در تثبیت جمعیت روستایی (مطالعه موردی: حوزه نفوذ بازارچه مرزی سردشت)، فصلنامه فرایند مدیریت و توسعه، شماره ۸۶.
- مطیعی لنگرودی، سید حسن و فاطمه سخایی، (۱۳۸۸)، مشارکت مردمی و توسعه یافتگی روستایی در دهستان سلگی شهرستان نهاوند، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۱، شماره ۷۰، صص ۱۲۶-۱۱۱.
- Chandoevrit, Worawan, Yongyuth Chalamwong, Srawooth Paitoonpong, 2004, **Thailand S Cross Border Economy, A Case Study Of Sa Kayoed Chiang Rai**, Thailand Development Resource Institute.
- Hazar Jaribi J, Karami M, 2012, **Tourism Strategic Planning in Areas of Central Alborz**. JHRE. 30 (136):95-112.
- Hyypa , M.T., Ma ki, J., 2003, **Social participation and health in a community**
- Lee, H, Young, S-N J, SeonjaLeeb, Sung-Il C, Eun-O P, 2008, **The relationship**
- Lewis, David And Weigert Andrew ,1985, Trust As A Reality, Social Forces, Vol 63 No 4, PP: ۹۷۶-۹۸۵.
- Mustapha, Siti M. Rahman, N. and Yunus, MD, 2010, "Factors Influencing Classroom Participation: A Case Study of Malaysian Undergraduate Students", *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 9: 1079-1084.
- Niebuhr, A, & Stiller, S, 2002, **Integration Effects in Border Regions-A survey of Economic theory and Empirical Studies**, Hamburgisches welt – Wirtschafts – Archive (HwwA) Hamburg institute of international Economics, ISSN, 1608 –1616.
- Niebuhr, A, & Stiller, S, 2002, **Integration Effects in Border Regions-A survey of Economic theory and Empirical Studies**, Hamburgisches welt – Wirtschafts – Archive (HwwA) Hamburg institute of international Economics, ISSN, 1608 –1۶۱۶.
- Reed, M.S, 2008, **Stakeholder Participation for Environmental Management: a Literature Review**, Biological Conservation, 141: 2417-2431.
- **rich in stock of social capital**. Health Education Research 18 (6), 770-7۷۹.
- Robinson, J, 2004. **Squaring the circle? Some thoughts on the idea of sustainable development**, Ecological Economics Volume 48, Issue 4, Pages 369-384.
- Stanley, kojo Dary, 2011, **participation in rural Non- Farm Economic Activities in Ghana**, Vol. 2, No.8, p240.
- **Survey**, 2008, **International Journal of Nursing Studies**, 45, 1042-1054.
- Terluin, Ida, 2003, **Differences in economic development in rural regions of advanced countries: an overview and critical analysis of theories**; Journal of Rural Studies 19, 327-۳۴۴.